

नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० आकलन

डॉ. सचिन बापुराव रातोळीकर

सहाय्यक प्राध्यापक,
राजेश्वरराव पाटील अध्यापक महाविद्यालय,
मुक्रमाबाद ता.मुखेड जि.नांदेड

प्रस्तावना :

भारताला शिक्षणाची एक प्राचीन व महान अशी परंपरा लाभलेली आहे. भारतामध्ये शिक्षणाची स्थिती व परिस्थिती सुधारण्याकरिता अनेक आयोग समिती व धोरणे यांची अंमलबजावणी आतापर्यंत करण्यात आलेली आहे. यामध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) 2020 हे एक सर्वसमावेशक धोरण आहे जे भारतातील शिक्षणाच्या भविष्यासाठी मार्गदर्शक असे आहे. प्रस्तुत धोरण हे प्रामुख्याने भारतातील खालील दोन घटकावर विशेष भर देताना दिसून येते.

शालेय शिक्षण :

हे धोरण मूलभूत साक्षरता आणि संख्याशास्त्राला चालना देऊन, शिक्षणात सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करून आणि लवचिक, बहु-अनुशासनात्मक अभ्यासक्रमाला प्रोत्साहन देऊन शालेय शिक्षणात परिवर्तन करण्यावर लक्ष केंद्रित करते.

उच्च शिक्षण :

NEP 2020 चे उद्दिष्ट बहु-विद्याशाखीय शिक्षणाला चालना देऊन, क्रेडिट-आधारित प्रणाली सादर करून आणि संशोधन आणि नाविन्यपूर्णतेला चालना देण्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन प्रतिष्ठान (NRF) स्थापन करून उच्च शिक्षणात परिवर्तन घडवून आणण्याचे आहे. संशोधन आणि नवोपक्रम: NEP 2020 शिक्षणातील संशोधनाला चालना देण्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन प्रतिष्ठान (NRF) ची स्थापना करण्यासह शिक्षणातील संशोधन आणि नाविन्यपूर्णतेच्या महत्त्वावर भर देते.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) 2020 दिशा :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP) 2020 हे खालील मार्गदर्शक तत्वांवर आधारित आहे:

1) **समग्र आणि बहुविद्याशाखीय शिक्षण :**

NEP 2020 विद्यार्थ्यांना सर्वांगीण आणि बहुविद्याशाखीय शिक्षण देण्याच्या महत्त्वावर भर देते जे पाठ्यपुस्तकीय शिक्षणाच्या पलीकडे जाते आणि त्यांच्या संज्ञानात्मक, सामाजिक, भावनिक आणि शारीरिक विकासावर लक्ष केंद्रित करते.

2) **परिवर्तनशीलता आणि निवड :**

धोरण एक लवचिक अभ्यासक्रम प्रदान करते जे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडी आणि अभिरुचीनुसार अभ्यासक्रम निवडण्याची परवानगी देते. हे क्रेडिट-आधारित प्रणाली देखील प्रदान करते जी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या स्वतःच्या गतीने शिकण्यास सक्षम करते.

3) **आधुनिक तंत्रज्ञानावर भर :**

NEP 2020 शिक्षणातील तंत्रज्ञानाची परिवर्तनीय क्षमता ओळखते आणि अध्यापन आणि शिक्षण तसेच शैक्षणिक प्रशासन आणि प्रशासनामध्ये तंत्रज्ञानाच्या वापराचे समर्थन करते.

4) **सार्वत्रिकता आणि समानता :**

सामाजिक-आर्थिक पार्श्वभूमी किंवा भौगोलिक स्थानाची पर्वा न करता सर्वांसाठी दर्जेदार शिक्षणाचा सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे हे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. तसेच शिक्षणातील लिंग आणि सामाजिक अंतर भरून काढण्याचे उद्दिष्ट आहे.

5) **गुणवत्ता आणि उत्तरदायित्व :**

NEP 2020 शिक्षणातील गुणवत्तेच्या महत्त्वावर भर देते, ज्यामध्ये अध्यापन, शिकणे आणि मूल्यांकन यांचा समावेश आहे. डेटाचा वापर आणि पुराव्यावर

आधारित धोरण-निर्मिती यासह शैक्षणिक प्रणालीमध्ये अधिक जबाबदारीचे समर्थन करते.

६) शिक्षकांचा व्यावसायिक विकास :

शिक्षण हा एक पवित्र असा व्यवसाय आहे. हे धोरण शिक्षणातील शिक्षकांची महत्त्वपूर्ण भूमिका ओळखते आणि शिक्षकांच्या सतत व्यावसायिक विकासाच्या गरजेवर भर देते.

७) नवसंशोधन आणि नवोपक्रम :

NEP 2020 शिक्षणातील संशोधनाला चालना देण्यासाठी राष्ट्रीय संशोधन प्रतिष्ठान (NRF) ची स्थापना करण्यासह शिक्षणातील संशोधन आणि नावीन्यपूर्णतेच्या महत्त्वावर भर देते.

NEP 2020 चे उद्दिष्ट :**शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास:**

अध्यापन आणि शिकण्याची गुणवत्ता वाढविण्यासाठी शिक्षक प्रशिक्षण आणि व्यावसायिक विकास कार्यक्रमांच्या गरजेवर भर देते. शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमांमध्ये तंत्रज्ञानाच्या एकात्मतेला चालना देणे हे देखील त्याचे उद्दिष्ट आहे. NEP 2020 हे भारतातील शिक्षण व्यवस्थेत परिवर्तन आणि 21 व्या शतकासाठी ती अधिक समर्पक आणि सर्वसमावेशक बनवण्याच्या दिशेने एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाला चालना देणे आणि वेगाने बदलणाऱ्या जगात यशस्वी होण्यासाठी त्यांना आवश्यक कौशल्ये आणि ज्ञान प्रदान करणे हे त्याचे उद्दिष्ट आहे.

गुण :

सर्वांगीण विकास :

NEP 2020 विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासावर भर देते, ज्यामध्ये संज्ञानात्मक, सामाजिक, भावनिक आणि शारीरिक विकासाचा समावेश होतो.

परिवर्तनशील अभ्यासक्रम :

धोरण एक लवचिक अभ्यासक्रम प्रदान करते जे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या आवडी आणि अभिरुचीनुसार विषय निवडण्याची परवानगी देते.

बहुविद्याशाखीय शिक्षण :

धोरण बहु-विषय शिक्षणास प्रोत्साहन देते, याचा अर्थ विद्यार्थी विविध विषय आणि क्षेत्रांमध्ये अभ्यासक्रम पूर्ण करू शकतात.

नवतंत्रज्ञानावर भर :

NEP 2020 ने शिक्षणातील तंत्रज्ञानाचे महत्त्व ओळखले आहे आणि अध्यापन आणि शिकण्यात तंत्रज्ञानाच्या वापराचे समर्थन केले आहे.

शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण :

प्री-स्कूल ते उच्च शिक्षणापर्यंत सर्व स्तरांवर गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाची सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे हे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे.

मर्यादा :

अंमलबजावणीची आव्हाने: NEP 2020 हा एक सर्वसमावेशक धोरण दस्तऐवज आहे ज्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण संसाधने आणि राजकीय इच्छाशक्ती आवश्यक आहे.

भाषेच्या समस्या :

या धोरणात किमान इयत्ता 5 वी पर्यंत शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषा किंवा प्रादेशिक भाषा सुरू करण्याचा प्रस्ताव आहे, जे या भाषेशी परिचित नसलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी आव्हान निर्माण करू शकते.

निधी :

धोरणासाठी पायाभूत सुविधा, शिक्षक प्रशिक्षण आणि संशोधनामध्ये महत्त्वपूर्ण गुंतवणूक आवश्यक आहे, जे सरकारसाठी आव्हान असू शकते, विशेषतः आर्थिक अनिश्चिततेच्या काळात.

मानकीकरण :

या धोरणाचे उद्दिष्ट देशभरातील शिक्षणाचे प्रमाणीकरण करणे आहे, ज्यामुळे संस्कृती आणि विविधतेचे एकसंधीकरण होऊ शकते.

शिक्षणातील असमानता :

धोरणाचे उद्दिष्ट ग्रामीण आणि शहरी शिक्षणातील दरी कमी करणे आहे, परंतु संसाधने आणि पायाभूत सुविधांमधील असमानता लक्षात घेता या ध्येयाची अंमलबजावणी करणे आव्हानात्मक असू शकते.

शेवटी, NEP 2020 चे अनेक फायदे आहेत जे भारतातील शिक्षणात परिवर्तन घडवू शकतील, परंतु धोरणामध्ये काही आव्हाने देखील आहेत ज्यांची प्रभावी अंमलबजावणी सुनिश्चित करणे आवश्यक आहे.

अशाप्रकारे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे भारतामध्ये भारताचा प्राचीन नालंदा, तक्षशिला, विक्रम शिला, वल्लभी अशा आदर्श शिक्षण व्यवस्थेचा वारसा

चालविण्याबरोबरच अत्याधुनिक समाजासाठी आवश्यक असे शिक्षण देण्यास महत्त्वपूर्ण असे मार्गदर्शक धोरण आहे..
सारांश:- नविन शैक्षणिक धोरणांचा विचार केल्यास असे लक्षात येते की मागच्या शैक्षणिक धोरणांमध्ये आजच्या काळातील नविन तंत्रज्ञानाचा उपयोग केला आहे . व्याचबरोबर शिक्षक प्रशिक्षणावर नविन उपक्रमात्मक बदल केले आहेत. एकंदरीत शैक्षणिक धोरणात केलेला बदल हा काळानुसार केलेला आहे.

संदर्भ :

१. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 शिक्षण मंत्रालय भारत सरकार
२. डॉ. प्रदीप आगलावे; संशोधन पध्दती शास्त्र व तंत्र , विद्या प्रकाशन, पुणे, २०००
३. डॉ मीनल नरवणे; भरतातील शैक्षणिक आयोग व समित्या, नित्य नुतन प्रकाशन,200

